

Йоана Славчева

АСПЕКТИ НА ДОКУМЕНТАЛНОТО В НЯКОИ РУМЪНСКИ АНТИТОТАЛИТАРНИ РОМАНИ

Yoana Slavcheva

DOCUMENTARY ASPECTS IN SOME ROMANIAN ANTI-TOTALITARIAN NOVELS

60-те и 70-те години на ХХ век са изключително интересен период в румънската литература. Настоящият текст е част от по-обширно изследване на румънските романи от този период, от гледна точка на времето, пространството и стратегията на противопоставяне в тях. Романите разкриват истини за комунистическото управление през 50-те години, белязано от концентрационни лагери, репресии, цензура и идеологизация на всички нива. Писателите са изправени пред предизвикателството сред критиките към предишното управление да вмъкнат и упреци към сегашното. През разглеждания в статията период в Румъния се появяват немалко художествени текстове, които се отличават със своята документалност и със смелото критикуване на негативните обществено-политически явления.

Ключови думи: румънска литература, анти тоталитарни романи, автентичност

The 1960s and 70s are an interesting period in the literary history of Romania. The present paper is a part of more extensive research on Romanian novels from this period with regard to time, space and opposition strategies therein. The novels disclose secrets about the communist rule of the 1950s fraught with concentration camps, repressions, rigid censorship and ideologisation of culture at all levels. Authors faced the challenge to try and slip in critical remarks about the new ruling class along with criticism of the past. During

the period discussed in the paper there was a significant number of literary texts in Romania which were characterized by documentary features and bold socio-political criticism.

Key words: *Romanian literature, anti-totalitarian novels, authenticity*

Ролята, която играе част от румънската литературата в периода на комунистическото управление в Румъния, е изключително важна за поддържане на минимална политическа култура в тогавашното общество. Немалко румънски писатели от онова време осъзнават, че не могат да останат безучастни. През втората половина на 60-те и началото на 70-те години на XX век те получават известна доза свобода на писане и дори са насърчавани да критикуват допуснатите от предишното управление грешки. Така през 60-те и 70-те години на миналия век в Румъния се появяват художествени текстове, които се отличават със своята документалност и със смелото критикуване на негативните обществено-политически явления, съпровождали комунистическия режим в страната.

Една от основните функции на документалното в румънските антитоталитарни романи от XX век се изразява в ангажимента на писателите пред читателите да намерят истината за цялото зло, което тоталитарното по своята същност комунистическо управление причинява на румънското общество. Обективната истина е нещо трудно постижимо в условията на тоталитаризъм, който има за цел да изкриви истината както за миналото, така и за настоящето и за бъдещето, за да я подчини на своята идеология и цели. Едни от най-големите достойнства на антитоталитарния роман са откровеността и честността на автора пред неговите читатели. Естествено, тук сме далеч от мисълта да определяме анализирания романи като документални, защото това не е така, в тях има голяма доза фикция и дори да са споделени лични спомени и преживявания на автора, в повечето случаи те са представени като принадлежащи на някой от персонажите. В тези романи липсват и документи, всичко е много добре прикрито зад маската на художествената измислица. Това прави още по-интересно изследването на документалността в тях, то е като търсене на тайни ключове и кодове, които ни отварят врати към действителността и към реални факти и личности от годините, за

които се отнасят творбите. Понякога е достатъчно споменаването дори само на едно име или година, за да направим връзката със събития от реалния общественно-политически живот. От тази гледна точка търсенето на документалното се превръща в повод за изчитане и на много страници политическа и културна история, за изучаването на биографията на ключови за онези времена фигури, както и за поглеждане отвъд страниците на официалната история, в които не винаги е представена цялата и обективната истина за нещата.

Подкрепя на идеята за особената роля, която играе част от литературата в условията на тоталитарно управление, намираме в наблюдението на Милена Кирова, че „реалистичният текст (когато проявява нетърпимост и остро критикува социалните условия) работи подобно на опозицията в модерния парламент“ (Кирова 2002: 15). Тъй като при тоталитарните управления липсва опозиция, която да бъде коректив на действията на управляващата партия, тази функция действително би могла да бъде поета от писаното слово. Чрез непрестанното изнасяне на факти и изричане на истини за недъзите на тоталитарното управление литературата се превръща във важна опора за всички, които въпреки непрестанния натиск от страна на властта, не са изгубили реална представа за добро и зло.

В своя статия, посветена на малко познатата българска анти-тоталитарна литература, литературният историк и критик Вихрен Чернокожев очертава характерното за този вид литература по следния начин:

Антитоталитарна е оная литература (във възможно най-широкия смисъл на понятието литература), която инакомислейки, със свои специфични художествени и/или документални изразни средства защитава насилствено потъпканите граждански права и свободи. Непоносима ѝ е дори само идеята за обезличностяването на човека. Това е литературата **въпреки**, която принадлежи единствено на самата себе си. Литературата **въпреки** (или покрай) всеобщия, тоталния контрол над всички сфери на обществения и личния живот на човека; **въпреки** преследването, репресиите, терора, страха, **въпреки** свръх идеологизацията, **въпреки** свръх политизацията, милитаризацията и централизацията на властта. (Чернокожев 2009: 14)

Част от румънските романи, които разглеждаме тук, са писани в периода на чувствително отслабване на терора и идеологизацията, когато много от концентрационните лагери вече ги няма. Друга част

от романите излизат след началото на „културната революция” на Н. Чаушеску, когато тоталитарният режим в страната се опитва отново да поеме контрола над литературата. Независимо от това обаче и двете групи романи могат да бъдат определени като анти-тоталитарна (но не явно) литература, защото разкриват факти за престъпленията на един тоталитарен режим и се опитват с художествени средства да поставят въпроса за съдбата и свободата на човека, изправен пред изпитанията на историята. В цитираната вече статия на В. Чернокожев попадаме и на следната мисъл: „паметта за тоталитарното зло не назидава, никому не откъщава; преживявайки отново терора, тя не разказва, а проблематизира злото. Ако целта на анти-тоталитарната литература е само и единствено вчерашното зло, тя не би имала особена цена“ (Чернокожев 2009: 21). Значимостта на румънските романи от разглеждания период се изразява именно в успешното поставяне на проблема за злото, наречено тоталитаризъм, чрез представянето на неговата истинска същност и на белезите, които оставя той върху живота на хиляди невинни хора.

Стремежът към максимална автентичност в романите на писателите от поколението на 60-те и 70-те може да се обясни и с твърдението на критици като Алекс Щефанеску и Еуджен Негрич, че румънската литература от този период използва като модел за своето развитие румънската проза от годините между двете световни войни, а оттам и френската следвоенна проза. Романите на един от най-представителните за междувоенния период белетристи, Камил Петреску, силно повлиян от идеите на Марсел Пруст, са отражение на тази тенденция. Р. Л. Станчева коментира „пристрастеността на К. Петреску към „автентичността“ в литературата“, както и неговата убеденост във важността на „социалната функция на литературата“ (Станчева 1994: 51). Автентичността и социалната функция са две съществени характеристики за романите от 60-те и 70-те, като потвърждение за това можем да получим в изложените по-нататък разсъждения върху някои аспекти на документалността в тях. На следващите редове ще проучим как авторите документират, а и коментират някои от най-големите престъпления срещу човека.

Концентрационният лагер е едно от най-ужасните човешки творения, ненадминато по своята жестокост и по униженията, на които

човекът някога е подлагал човека. Концлагерите, наричани често лагери на смъртта, възникват като основен инструмент в ръцете на тоталитарните управления в света, чрез който те държат населението в послушание и постоянен страх. За разлика от затворите, в концлагерите влизат предимно хора, които не са извършили никакви престъпления. Тяхната единствена вина е, че принадлежат към определена раса, социална група, партия, класа. А понякога дори и това не е основната причина за попадането им там. В концентрационните лагери намират смъртта си безброй хора, считани за политически противници на една или друга власт. В най-известния си труд, „Тоталитаризмът“ немската политоложка Хана Аренд коментира въпроса за лагерите като тема табу както за властта, така и за обществото:

Естествено и населението, и партийните членове знаят фактите като цяло – че има концентрационни лагери, че изчезват хора, че се арестуват невинни, но същевременно всеки в тоталитарната страна е наясно, че да се коментират тези „тайни“ е най-тежко престъпление. И доколкото човешкото знание зависи от подкрепата и разбирането на другите, всеобщо известната, но ревниво таена от всекиго и никога несподеляна информация губи значимостта си на реалност и се превръща в най-обикновен кошмар. (Аренд 1993: 181).

Именно тук се намесва писаното слово в лицето на литературата, която по един или друг начин съумява да разкрие, а понякога дори и да коментира ужасите на концлагерите. Така в тоталитарния свят литературата успява да се превърне в основен източник на достоверна информация, неподвластна на идеологическите догми и на цензурата.

За необходимостта да се разкрие цялата истина за комунистическите лагери на смъртта пише и Цветан Тодоров:

В комунистическите страни забраната за достъп до информация засяга широки сектори, но тя е особено жестока по отношение на лагерите. Населението има само смътни предчувствия; пазачите трябва да спазват професионалната тайна; самите лагерници, които тук имат по-голям шанс да излязат на свобода, се задължават да положат клетва, че ще мълчат, в прогивен случай рискуват нови наказания. (Тодоров 2002: 144).

Ето как авторът продължава разсъжденията си:

Да информираш света за лагерите е най-добрият начин да се бориш срещу тях; постигането на тази цел оправдава някои жертви. Вероятно затова сибирските каторжници си режели един пръст и го окачвали на някой ствол на дърво, което пускали да плава по течението на реката; по-красноречиво от бутилка в морето, това показвало какъв вид дървар е повалил въпросното дърво (Тодоров 2002: 147)

Разглежданата тук част от румънската литература, която се появява през 60-те и 70-те години, е послание, предназначено за хората, които обитават тоталитарния свят, но и напомняне, предупреждение за всички други, които не са преживели ужаса на лагерите. (Пак там)

Ще започнем с романите „Чардакът с дивата лоза“ от Константин Цою и „Най-обичаният човек на земята“ от Марин Преда. В тях се разкриват истории на хора, които по една или друга причина са попаднали в някой от затворите или лагерите на комунистическия режим. Можем да предположим, че по-голямата част от тези истории авторите са взели от реалния живот, защото по времето, в което са писани романите, споменът за ужасите на 50-те години е все още жив и се предава от уста на уста. Така например в личния си дневник главният персонаж Кирил Меришор от романа „Чардакът с дивата лоза“ разказва историята на бивш негов съученик, който изчезва безследно, а след няколко години майка му разбира, че през цялото време синът ѝ е бил в един от затворите за политически затворници. В същия роман при разговор със свои колеги от издателството героят Аристика споменава: „Ами ти знаеш ли как ги пазеха при нас в Дофтана?“ (Тою 2002: 182). В тази реплика е закодирана историята на затвора в Дофтана, известен с това, че през 30-те години там са се намирали много политически затворници, сред които и самите Георгиу-Деж и Николае Чаушеску. Интересно би било да се отбележи, че през комунизма, когато в страната са построени много и с още по-жесток режим затвори, този в Дофтана е превърнат в Музей на героите на Дофтана, а във вътрешния му двор хиляди деца са ставали пионери. Килията, в която е излежавал присъдата си Чаушеску, пък се превръща в истинска Мека за комунистите.

Героят на Марин Преда от романа „Най-обичаният човек на земята“ излежава своята присъда в периода 1950–1953 г. Според

разказа на самия главен персонаж Виктор Петрини, след първоначалния си няколкомесечен престой в затвора, той е изпратен в оловните мини край трансилванския град Бая-Сприе, място, на което в началото на 50-те са срещали смъртта си също немалко политически затворници. Попадането на героя в реално съществуващо на картата на Румъния място, каквото е концлагерът в Бая-Сприе, засилва усещането за автентичност на събитията и превръща романа в документално свидетелство, разкриващо потресаващи факти за обитателите на лагера и за ужасните мъчения на които са подложени там. Споменаването на реални топови като Дофтана и Бая-Сприе има и друга много съществена функция. На тогавашните читатели не е било нужно повече, само името е достатъчно да отключи в съзнанието им всички ужасяващи истории, разказани от хора, които са успели да се завърнат живи от тези места. Фактът, че през 60-те и началото на 70-те години е било възможно и позволено да се спомене името на някой от затворите, е означавал много за хората, които все още не са се отърсили от кошмара на предишното десетилетие. Това за тях е истинска свобода, макар че тя се оказва временно явление в комунистическа Румъния. По-универсално потвърждение на тезата, че дори самото споменаване на имената на лагерите е било огромна крачка за писателите, намираме и в разсъжденията на Цветан Тодоров: „всяко възпоменание, колкото и да е скромно то, е било свързано с анти тоталитарната съпротива“ (Тодоров 2002: 148).

След излизането на романа на Марин Преда „Най-обичаният човек на земята“ много литературни критици в Румъния виждат в образа на главния персонаж Виктор Петрини едно alter ego на Марин Преда, пък и самият писател неведнъж заявява, че романът действително е в голяма степен автобиографичен, че „Виктор Петрини – това съм аз“. Преда обаче не е попадал в затвор или концентрационен лагер, затова използва спомените на своя близък приятел, писателя Йон Карайон¹, който прекарва известно време в оловните мини на

¹ Йон Карайон - поет. Арестуван е два пъти: първо през 1950 г., след като публикува на страниците на „Журналул де диминяца“ две статии, в които критикува положението в страната. Статиите носят заглавията „Кризата в културата“ и „Кризата у човека“. Първата си присъда Карайон излежава в лагера за принудителен труд, намиращ се на строящия се по това време канал, който свързва Дунав с Черно море. След това е преместен в оловните

Бая-Сприе. След изтичането на присъдата и завръщането си в Букурещ, героят често си спомня ужасите, преживени в тези мини.

А при нас режимът се влоши, вече не ни даваха тайно хляб, а само по един килограм на ден, млякото беше напълно спряно, а месо имаше само два пъти в месеца. Пазачите станаха жестоки, започнаха да ни събуждат през нощта и да ни карат да стоим на двора на лагера часове наред. Легни! Стани! Легни, стани и така до настъпването на часа за слизване в мината, където трябваше да работим по десет, а понякога и по шестнайсет часа. За най-малкото оплакване, карцер, бос и без връхна дреха. Няколко по-възрастни затворници направиха пневмония и умряха.” (Preda I 2003: 65)

В своя статия, публикувана на страниците на списание „Ромъния литерара” румънският литературен критик Алекс Щефанеску пише:

Йон Карайон е лежал в затвора предимно по политически причини. Марин Преда не е можел да използва този елемент от биографията му в изграждането на образа на своя герой, защото така романът не би минал през цензурата. Поради тази причина, Виктор Петрини попада в затвора два пъти: веднъж заради незначителни политически причини (през сталинисткия период, който така или иначе е критикуван от Чаушеску) и още веднъж заради това, че убива някакъв мъж от ревност (в постсталинисткия период). Свикнали да общуват с писателите чрез кодиран език, тогавашните читатели са разбирали без съмнение, че през цялото време Виктор Петрини е жертва на комунистическия терор.“ (Ștefanescu 2004)

В този откъс Алекс Щефанеску обръща внимание на една от най-интересните особености на антитоталитарната литература, а

мини в Кавник и Бая-Сприе. Арестуван е отново през 1958 г. и е освободен заедно с много други политически затворници през 1964 г., когато Румъния започва да се отърсва от сталинизма. Йон Карайон обаче продължава да се конфронтира с властта и през 1981 г. получава разрешение да напусне страната, като намира политическо убежище в Швейцария. За себе си писателят казва: „Казвам се Йон Карайон и съм от писателите, които нито една партия, нито един диктатор, нито един куршум, нито един подлец и или отрепка от официалната преса могат да изгонят от румънската литература”. Източник: Șerban, Al. L. La o nouă lectură – Ion Caraion. – В: сп. „Ромъния литерара”, бр. 11 / 2003, http://www.romlit.ro/ion_caraion (юни 2009 г.)

именно умението на писателите и читателите да общуват, да си предават информация и да обменят идеи извън текста. За нас, днес, това е „особеност“, но за онези години този подход е бил единственият възможен, за да се преодолее цензурата.

Освен чрез посочването на реално съществуващи концентрационни лагери, в които се изгубват следите на някои от персонажите на романите, документалността и достоверността в тях се постига и чрез присъствието по един или друг начин на реални известни личности от сферата на културата или политиката. В романа на Марин Преда „Натрапникът“ също има свидетелства за арести. Инженер Дан Михъйлеску, човекът, който в началото на романа убеждава Калин в необходимостта от изграждането на един по-добър свят, човекът, който работи усърдно и с вяра в новата идеология, е арестуван. Един ден той просто не се прибира от работа и съпругата му години наред не знае какво се е случило с него. В разговор с Калин съпругата на инженера споделя: „И аз му казвах: защо говориш? Защо да не говоря, ми казваше той, това си е моето мнение и без него аз съм нула, едно нищо, а кой има нужда от хора, които са кръгли нули?“ (Preda 1974: 129). Истината е, че Дан, въпреки че в началото е представен като убеден комунист и последовател на идеите на Карл Маркс, е от хората, които не се страхуват да кажат това, което мислят, а този тип поведение не се толерира от властта. В същия разговор съпругата на Дан разкрива още една потресаваща история пред Калин. Става дума за съдбата на бащата на един от приятелите на съпруга ѝ:

Бащата на този негов приятел, продължи тя, беше историк, но през живота си се беше занимавал и с политика, било е отдавна, бил е и част от едно правителство, което дори не е успяло да се свика, било е свалено. Списъкът на членовете му обаче беше публикуван в Държавен вестник и оттам бяха взети имената на всички, от правителствата преди първата световна война до края на втората. Този историк, когато арестували, казал, че иска да направи много важно съобщение. Моята личност не означава нищо, казал той като човек, който е изследвал историята толкова години, без да се сравнявам с Йорга, който имаше трагична съдба, разбирам защо сегашният режим взе-

ма тези мерки, но имам една единствена молба. В моя архив има ценни документи, плод на изследване, правено цял живот, не всички имат еднаква стойност, но някои от тях са толкова важни, че унищожаването им не може да бъде сравнено с нищо. Осланям се на вашия патриотизъм, че няма да унищожите тези документи. И тогава, в отговор, пред самия него е издадена заповед този архив да бъде изгорен, заедно с всички ценни документи. Историята вече не я правиш ти, господин бивш министър, а ние, така му рекли (Preda 1974: 130).

Споменатият в цитата Йорга е известният румънски историк и държавник Николае Йорга, който е убит от легионерите през 1940 г., тъй като те са смятали, че негова е вината за смъртта на Корнелиу Кодряну, водач на легионерското движение „Желязната гвардия“. Марин Преда ни среща с Николае Йорга и в един друг свой роман, носещ многозначителното заглавие „Делириум“, който излиза през 1975 г. В романа е представена среща между генерал Йон Антонеску, който оглавява фашисткото движение в Румъния, и неговата майка. В разговора между тях става дума за арестуването и последвалото убийство на Йорга. Преди да бъде отведен, Йорга се обръща към съпругата си: „Моля те да се погрижиш, ѝ казал той, за бележките на „Историята на света“. Знаеш колко много труд съм хвърлил за тях, гледай да не се изгубят“ (Preda 1975: 148–149). Сцената на раздяла на Николае Йорга със съпругата му може и да е художествена измислица, но сравнението на съдбата на арестувания от комунистите историк от романа „Натрапникът“ с това на Николае Йорга от фашистите има изключително важно послание. Историята сякаш се повтаря. Авторът сякаш ни напомня, че фашизмът и комунизмът имат нещо много общо помежду си, а именно това, че и двата режима на управление са тоталитарни по своя характер и погават всички права на човека, включително и основното – правото на живот. Подходът при споменаването на името „Йорга“ е същият както при споменаването на имената на затвори или лагери като Дофтана или пък Бая-Сприе. И тук не са нужни много обяснения, защото само името е достатъчно да отключи в съзнанието на тогавашния читател цялата картина на реалността и да предаде посланието, че новият режим, този на комунистите, с нищо не превъзхожда стария, на фашистите.

Една друга емблематична личност присъства на страниците на разглежданите тук романи от 60-те и 70-те години на миналия век. Това е Лучиан Блага – големият румънски поет и философ. Той е считан за враг на комунистическото управление още с идването на новата власт в Румъния заради чуждото му на социалистическия реализъм творчество и най-вече заради близостта му с десните политически идеи. По време на комунистическото управление почти не му се позволява да публикува. Скандалният му роман „Лодката на Харон“ е издаден едва след демократичните промени в Румъния, тъй като в него авторът си позволява да пише за съветската окупация и за това как всъщност се е установил комунизмът в Румъния. С Лучиан Блага се срещаме и на страниците на романа „Най-обичаният човек на земята“ от Марин Преда:

Една година преди това бях назначен като асистент в катедрата по литература и философия, най-напред в катедрата на големия поет и философ..., по философия на културата, създадена преди много време специално за него (той ме назначи)...“ (Preda I 2003: 179)

Тук зад израза „големия поет и философ“ се крие именно личността на Лучиан Блага, който отказва да приеме налаганата нова идеология с цената на своята работа в университета, както и на социалното си положение. В романа си Марин Преда дори описва среща между своя главен персонаж Виктор Петрини и Лучиан Блага сякаш за да приближи обектива максимално близо до тази голяма личност на своето време. В разговора с младия асистент по философия Блага разкрива причината за своето отстраняване от академичната среда.

Дадох ми двете брошури на Жданов, дори ректорът ми ги връчи и, колега, казва, ето темата на лекцията, с която ще започнете курса. Заявявам ви формално и конфиденциално, че лекцията ви ще бъде следена. А ако откажа? му отвърнах. Повдигна рамене многозначително. (Preda I 2003: 262).

Лучиан Блага отказва да промени своите лекции, да чете всичко друго, но не и история на философията, да говори, както сам признава пред Петрини, „за разделянето на света на два лагера, този на социализма, от една страна, и този на империализма, от друга”.

Според биографията на Лучиан Блага събитията около изгонването му от университета се случват през 1948 г. Изборът на „големия поет“ е избор на един свободен човек. Проблемът, пред който е изправен той, е проблем, пред който се изправят много хора в условията на една насилствено налагана идеология и реорганизиране на обществото. Всеки прави своя личен избор дали да се примири, да приеме безусловно новите правила, за да може да оцелее по някакъв начин, или да запази личната си свобода, правото си да избира, но на една твърде висока цена, която в някои случаи е и животът му.

С Лучиан Блага се срещаме и в романа „Благовещение“ от Николае Бребан. Той започва съвсем тривиално. Главният персонаж, Гробей, доста наивен младеж, е на почивка в Синая, където среща Лелия, недотам наивно момиче, в което се влюбва и решава да я направи своя годеница. Почти до 400-на страница на романа авторът занимава читателя с отношенията на Гробей и Лелия и го оставя да си мисли, че така ще бъде до края на романа. Но писателят изведнъж прекъсва повествованието и се обръща към читателя да не търси повече логика в романа, така, както няма логика във времето, в което живеят читателите. Романът придобива политически отгънък. Гробей решава да изостави годеницата си и да се посвети на мисията да проучи делото на Михай Фарка, чичо на Лелия, и неговите философски идеи, силно повлияни от тези на Ницше. Пътуването по следите на Фарка го среща с изключително интересни хора и му разкрива много истини за живота и историята. Авторът ни среща с Лучиан Блага в град Клуж, „където и днес може да срещнеш гордия силует, облечен в черно, на Блага, последния велик апостол на Трансилвания, по пътя му към Университетската библиотека, където му бяха дали една „служба“ и обратно, към дома му, без да бъде забелязван или поздравяван от никого, минавайки тъжно, като статуя на командира сред четите от студенти, които слизаха от клиниките, сред псевдо-редакторите и писателите на града, които се правеха, че не го познават, че не съществува ...” (Breban 2002: 461). За разлика от романа на Преда, където е представена сцена, в която главния персонаж разговаря лично с Лучиан Блага, тук, в „Благовещение“, Николае Бребан само бегло скицира фигурата на минаващия по улицата Блага, но дори само тази кратка сцена е достатъчна за читателя. В цитата

ясно личи отношението на автора към виновниците за унижението, на което е подложен един толкова значим за румънската култура човек. Самото споменаване на Лучиан Блага вече е достатъчна критика към режима.

Освен споменатите вече Николае Йорга и Лучиан Блага, в анализираният тук романи могат да се срещнат и други по-малко или повече значими личности от онова време. Така например в романа „Най-обичаният човек на земята“ от Марин Преда се споменава и друго име на известен румънски писател – това на Чезар Петреску, но по повод неговото погребение в Букурещ през 1961 г. По същото време в града се е състояла и неочаквана среща между писателите и Й. К., главен секретар на Съюза на писателите и често споменаван в романа. За тази среща разказва приятел на главния герой, Йон Мику. „Странно, в онези години, споделя Петрини, раждането и смъртта бяха събития, които вълнуваха по-малко съзнанието на човек отколкото едно голямо заседание; духът изпадаше по-лесно в криза при подобни сблъсъци, отколкото изправен пред зейналата земя, в която някой от нас трябваше да изчезне. А едно изчезване беше нещо безинтересно, нещо лично, без особено значение. Това бяха маловажни, вечни събития. Новото и вълнуващото беше това, която се случваше на заседанията“ (Preda II: 233). Според разказа на Мику на същото заседание присъстват и председателят на Министерския съвет, както и този на Великото народно събрание. Там Георгиу-Деж изпраща като свидетели и „две съпруги на важни хора“, за да му докладват след това как е протекло заседанието, имащо за цел свалянето на въпросния Й. К. Въсъщност името на Деж често се споменава в романа, когато героите коментират различни събития в обществено-политическия живот.

В цитирания вече роман „Благовещение“ писателят Николае Бребан ни среща и с други исторически личности. Така например през есента на 1957 г. главният герой на романа – Гробей, се сближава с „Делиман, свещеник на бившата гръко-католическа епископия, невероятно образован човек, с докторат в Рим, който е преживял два ареста един след друг и е бил освободен наскоро, в началото на есента“ (Breban 2002: 453). Такъв свещеник действително е живял в гр. Арад, Трансилвания и наистина е бил арестуван през 1948 г., както е споменато и в самия роман. Делиман е арестуван заедно с Юлиу

Хосу, епископ на Клуж, който на историческия за румънците ден 1 декември 1918 г. прочита т.нар. Декларация от Алба Юлия, с която областите Трансилвания, Банат, Кришана и Марамуреш се присъединяват към Румъния. Същият този човек около 30 години покъсно е „осъден на 25 години принудителен труд, само защото се е осмелил да припомни и изтъкне историческите и националните заслуги на гръко-католическата църква в меморандум, адресиран до министър-председателя Петру Гроза, самият той син на православен свещеник“ (Breban 2002: 454). Друго свидетелство от реалния живот в Клуж през 1957–58 г. е споменаването на имена като тези на писателя Йон Агърбичану и професор Виктор Папилиан, които според романа също могат да бъдат видени по улиците на града. Виктор Папилиан се споменава само като име в хода на повествованието, с уточнението, че „е починал наскоро“. Той е бележит румънски лекар, като едновременно с това се е занимавал и с музика и литература. Бил е декан на Факултета по медицина в Клуж и директор на Филхармонията и Театъра в Клуж. След установяването на комунистическото управление в страната той е принуден да се пенсионира и се посвещава на католическата религия. В началото на 1950 г. Виктор Папилиан е осъден на 10 години затвор и умира през 1956 г.

Присъствието на документални свидетелства за затвори, за политически събития, както и за станали жертви на репресивния апарат известни интелектуалци превръща художествената литература в средство за масова информация. Но целта на писателите далеч надхвърля информативното. Те се ангажират пред своите читатели да намерят цялата истина за зло, което тоталитарното комунистическо управление причинява на румънското общество. В защита на това твърдение посочихме примери за споменаване на реално съществували затвори като Бая-Сприе и Дофтана, чиито имена са предизвиквали ужас у читателите, защото по онова време са се разпространявали от уста на уста много истории на хора, завърнали се от тези места. Документалност се постига и чрез срещата на героите или споменаването на реално съществували личности, обикновено интелектуалци, които режимът е преследвал. Така например споменаването на поета Лучиан Блага (в романите „Най-обичаният човек на земята“ и „Благовещение“) само по себе си се превръща в протест.

Тук става дума и за преодоляване на табу чрез изричане на имена, чийто статут може би все още не е изяснен за комунистическата власт (като това на Лучиан Блага). Трудно е да се каже дали това е вид провокация към властта или просто стремеж към проблематизиране на въпроса за съдбата на тези личности.

Румънските писатели от поколението на 60-те и 70-те години успяват да се отдалечат с бързи крачки от социалистическия реализъм, да навлязат смело в нови територии, на които имат позволение да представят негативните страни от управлението на предишния период на комунистическия режим, но някои от тях постигат много повече. Те успяват, с разнообразни средства и талант, да поставят въпроса за цената, която плаща отделният човек на режима, да поддържат общественото съзнание будно за всеки опит за нарушаване на основните човешките права, а защо не и да изградят у своите читатели една политическа култура, свързана с ялната представа за демокрация и свобода на избора.

ЛИТЕРАТУРА

Аренд 1993: Аренд, Х. *Тоталитаризмът*. София: Панорама.

Кирова 2002: Кирова, М. *Проблематичният реализъм*. София: Просвета.

Станчева 1994: Станчева, Р. Л. *Модерната румънска поезия в български прочит*. София: Инфопрес.

Тодоров 2002: Тодоров, Цв. *Памет за злото, изкушение на доброто. Анкети върху века*. София: ЛИК.

Чернокожев 2009: Чернокожев, В. Антитоталитарната българска литература: Памет за злото, отговорност за бъдещето. // Антитоталитарната литература. София: ИЦ „Боян Пенев“.

Breban 2002: N. Bunavestire. București: Editura Paralela 45.

Preda 2003: Preha, M. Cel mai iubit dintre pământeni I. Editura Marin Preda.

Preda 2003: Preda, M. Cel mai iubit dintre pământeni II. Editura Marin Preda.

Preda 1975: Preda, M. Delirul. București: Editura Cartea Românească.

Preda 1974: Preda, M. Intrusul. București: Editura Minerva.

Ștefănescu 2004: Ștefănescu, Al. La o nouă lectură: Marin Preda – Cel mai iubit dintre pământeni. // Ромъния литература, бр. 10 – http://www.romlit.ro/marin_preda (достъп 2009).

Țoiu 2002: Țoiu, C. Galeria cu viță sălbatică, Litera Internațional, București-Chișinău.